

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЄКТ

ОЛЕКСІЙ МУСТАФІН

ЧАСОСЛОВ

ІСТОРІЇ НА КОЖЕН ДЕНЬ
(1 ТРАВНЯ — 31 СЕРПНЯ)

ХАРКІВ
«ФОЛІО»

Травень

1 травня

1 травня 1776 року в баварському місті Інгольштадт професор права місцевого університету Адам Вайсгаупт, разом із чотирма однодумцями, створив таємне товариство, яке згодом називали Орденом ілюмінатів. Цією організацією конспірологи досі лякають прихильників теорій «всесвітньої змови».

Сам Вайсгаупт насправді був людиною доволі раціональною (воно й не дивно, його дід і батько були професорами права, а хрещений, який турбувався про Адама після смерті батька, виховував його в дусі філософії Христіана Вольфа), містиком ніколи не захоплювався, а популярність у тодішній Європі всіляких напівсекретних спілок і лож його щиро обурювала. Та врешті-решт наважився, як кажуть, «вогнем вогнем долати»: «У часи, коли зловживанням таємними товариствами, здавалося, не було кінця і краю, я вирішив використати цю людську слабкість для справжньої та гідної мети, на загальне блага. Здійснити те, що насправді мали зробити очільники церковної та світської влади...»

Владців Вайсгаупт не любив, особливо церковних, а єзуїтів зневажав, мабуть, ще з часів навчання у єзуїтській школі. Він був впевнений, що людина від народження є доброю, і лише суспільство, держава та церква (та й релігія загалом)

її псують. Відтак завдання, на думку засновника товариства, полягало в тому, щоб позбавити людей «кайданів» накинутах умовностей і повернути їм свободу.

У цьому його доктрина цілком відповідала духу Просвітництва — зрештою саме на це натякала назва «ілюмінати». Але з тим же Іммануїлом Кантом Вайсгаупт розходився в найпринциповішому пункті — він не вірив у «самозвільнення». І був переконаний, що для цього потрібні «поводирі», якими й мали стати керівники товариства та вишколені ними «посвячені».

Власне, саме тому організація ілюмінатів отримала ієрархічну структуру, яка чимось нагадувала майбутні тоталітарні експерименти — із «внутрішньою» та «зовнішньою» партіями. Ядро товариства складало вузьке коло «просвітлених мінервалів». Їх оточували мінервали звичайні, а більшість членів організації називали «новачками».

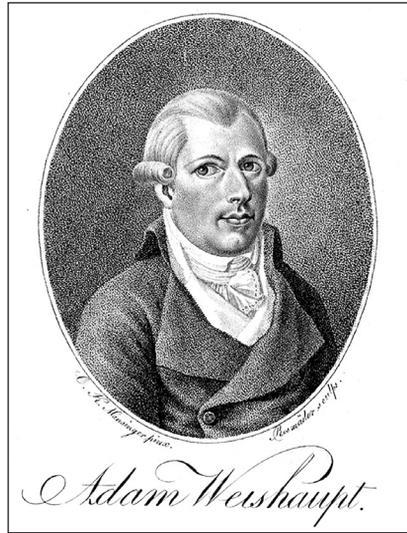
Перші два роки «новачки» повинні були навчатися в старших товаришів, слухатися в усьому та повідомляти їм про все, що відбувалося навколо і з ними самими. Про діяльність керівників, натомість, пересічні ілюмінати не мали знати геть нічого, просто вірити, що ті працюють в інтересах «загального блага».

Чи ставили ілюмінати перед собою від самого початку конкретні цілі — заміну тогочасних європейських монархій на республіку, або ж християнства (в усіх його проявах) — на деїзм, тобто віру в існування Бога, але без релігійних догм — чи ці цілі з часом почали їм приписувати, ми достеменно не знаємо.

Вайсгаупт, звісно, міг уже з часом конкретизувати завдання чи створити щось на зразок політичної програми. Або ж навіть стверджувати постфактум, що мав її ще при створенні

товариства. Проте партією в класичному розумінні товариство так і не стало. Та й не могло стати — часи були не ті.

Та й з вербуванням адептів спочатку справи йшли кепсько. Саме тому вже невдовзі Вайсгаупт вирішив використати у своїх інтересах... конкурентів — зрештою ті діяли на полі таємних товариств вже не перше десятиріччя і накопичили чималий досвід. У 1777 році «головний ілюмінат» приєднався до

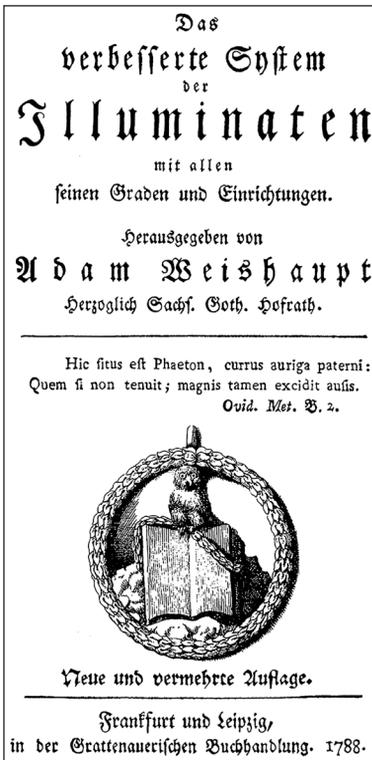

Адам Вайсгаупт

мюнхенської масонської ложі — і, завдяки новим знайомствам, «новачків» у товаристві одразу побільшало.

В 1780 році до ілюмінатів долучився барон Адольф фон Кнігге, масон зі стажем, який став активно допомагати Вайсгаупту. Структуру товариства зробили складнішою — тепер у ньому було цілих шість категорій участі. В організації з'явився символ — сова Мінерви, всі ілюмінати отримали псевдоніми на честь античних персонажів (Вайсгаупт став «Спартаком», а сам фон Кнігге — «Філоном»), запровадили й свої обряди...

Розрахунок фон Кнігге, вочевидь, полягав в тому, що все це допоможе ілюмінатам стати «своїми» в масонському середовищі, пустити в ньому коріння і зрештою підпорядкувати собі. Поки це було імітацією, засновник товариства не заперечував проти змін, але на певному етапі «маска» почала «приростати до обличчя», а товариство — перетворюватися на

Памфлет
«Вдосконалена система
ілюмінатів» 1788 року

Він видав один за одним аж чотири едикти про заборону товариства і таємних спілок загалом.

У 1785 році в руки поліції потрапили папери кур'єра ілюмінатів, який загинув внаслідок нещасного випадку (його вбила блискавка) — вони нібито містили детальні інструкції щодо підривної діяльності. Архів товариства, вилучений наступного року у барона Ксаверія фон Цвака, свідчив, що його співники не лише користувалася таємними шифрами, а й намагалася підробляти печатки та навіть конструювати «адські машини».

чергову ложу, з усіма ознаками, які так драгували Вайсгаупта в масонах.

З'ясування стосунків зрештою завершилося розривом. Фон Кнігге зі своїми прихильниками пішов із товариства, і вже невдовзі з'явилися памфлети «ображених» про те, що являють собою ілюмінати та сам Вайсгаупт. Сваркою одразу скористалися заздрісники та конкуренти — адже в середовищі таємних спілок не припинялася запекла боротьба за вплив, і суперники не гребували навіть доносами один на одного (свідчив проти ілюмінатів згодом навіть «граф» Каліостро).

Зрештою на активність ілюмінатів звернув увагу сам курфюрст Баварії Карл Теодор.

Все це, звісно, могло бути майстерно зробленою провокацією самої поліції чи конкурентів товариства, але після цього ілюмінатів почали громити та переслідувати по всій Європі — навіть там, де їх не було (те, що діяльність товариства, заснованого Вайнсгауптом, виходила за межі кількох баварських міст, дуже сумнівно). До заборон долучилася й церква.

Вайсгаупт вчасно втік до тюринзької Готи, де його прихистив місцевий герцог Ернст II. І там до кінця життя (тобто до 1830 року) писав виправдання, пояснюючи, що його не так зрозуміли. Товариство — і формально, і фактично — розпалося.

Втім, боротьба з «привидом» ілюмінатів зробила їхнє ім'я відомим. І коли вже через кілька років у Франції спалахнула революція, про «підривників» з Інгольштадта, які, за чутками, планували «щось подібне», не могли не згадати.

Ну й вже потім їхньому впливу почали приписувати всі змови й перевороти — починаючи з Війни за незалежність США і завершуючи... ковід-19. А ім'я ілюмінатів стали використовувати не лише авантюристи, що не мали жодного стосунку до баварського товариства (перший такий випадок був зафіксований вже в 1784 році), а й організатори інтелектуальних провокацій — на кшталт дискордіанців. Коли Вайсгаупт створював свою спілку, він і мріяти не міг про таку справді всесвітню славу — ще й протягом наступних двох з половиною сторіч!

2 травня

2 травня 1808 року в Мадриді спалахнуло повстання проти французьких окупаційних військ. Приводом стали чутки, що окупанти хочуть вивезти з іспанської столиці принца

Франсіско. Він був останнім з представників місцевої династії Бурбонів, який усе ще залишався на батьківщині. Король Фердинанд VII та його батько Карл IV, який за наполяганням Наполеона відмовився від влади на користь сина, вже перебували в Байонні — на французькій території. Фактично під арештом.

Найрішучіші з мадридців рушили до королівського палацу, сподіваючись завадити окупантам здійснити задумане. Командувач французького експедиційного корпусу Йоахім Мюрат вислав проти них гренадерів і артилерію, яка без вагань почала стріляти по натовпу. Свого часу Бонапарт розігнав подібним способом виступ роялістів у Парижі — тож Мюрат був впевнений, що демонстративна жорстокість налякає і мешканців іспанської столиці.

Але сталося неочікуване — іспанці почали стріляти у відповідь. Відстрілюючись навіть тоді, коли окупанти вривалися до їхніх будинків. Якщо закінчувалися набої — у хід ішла холодна зброя і звичайні ножі, а беззбройні — билися голіруч, і, щоб впоратися з ними, солдати викидали їх з вікон просто на багнети.

Королівські війська при цьому залишалися в «місцях постійної дислокації». Порушити наказ наважилися лише артилеристи з казарм Монтелеон на чолі з капітанами Педро Валарде та Луїсом Даоїсом. Натомість у кварталах поза центром столиці почалися збиратися загони містян — озброєні не кращим чином, але налаштовані битися. Сутички переросли в справжні вуличні бої — найзапекліший точився навколо Пуерта-дель-Соль.

Мюрат запровадив у місті військовий стан та з усіма наявними в нього силами почав відтискати повстанців до околиць. До наступного дня всі помітні вогнища спротиву придушили

Бої на вулицях Мадрида 2 травня 1808 року

і командувач поквапився відзвітувати своєму імператору про «ліквідацію бунту».

Доповідь Мюрата підштовхнула Наполеона до фатального, як стало зрозуміло згодом, кроку. Він зажадав від своїх бранців, насамперед Фердинанда VII, остаточного зречення від іспанської корони. Та вже 10 травня оголосив, що «звільнений» таким чином трон займе його брат — Жозеф Бонапарт. На той момент той, щоправда, був неаполітанським королем. Але імператор розпорядився «здати» цей пост Мюрату.

Подібна «гра в наперстки» коронами приголомшила всіх без винятку європейських монархів. Стало зрозуміло, що мати справу з французьким імператором — це бути готовим в будь-який момент позбутися престолу. Проте для Іспанії рішення Наполеона мала набагато глибші наслідки — навіть

пересічні піддані сприйняли його як свідоме приниження та «виклик честі».

Династія іспанських Бурбонів, звісно, теж мала французьке походження, але їхні піддані вже звикли вважати її «своєю», і вже точно набагато ближчою, аніж «якісь» Бонапарти. Свідомо чи ні, але окупанти власними руками допомогли перетворити опір їхній владі на справді широкий національний рух — «виковуючи» з іспанців націю.

До того ж просто напередодні Наполеон позбавив світської влади Папу Римського, — і це перетворило окупантів ще й на «ворогів святої церкви». Вже не мало значення, що зневажливе ставлення до священників і церков солдати «Великої армії» демонстрували і в себе на батьківщині. За Піренеями у цьому бачили саме «блюзнірство чужинців». Що вже казати про появу серед окупантів мамлюків — це для французів вони були лише «трофеєм» Єгипетського походу, а іспанці ж одразу згадали про Реконкісту — фундаментальну частину їхнього історичного міфу.

Навіть придушене (насправді не до кінця) повстання у Мадриді стало прикладом для інших міст. А про припинення заворушень в Кадісі, Севільї, Толедо, Сарагосі, Валенсії від початку навіть не йшлося. Тепер спротив піднявся із новою силою. Під зрозумілими та близькими для більшості іспанців гаслами — бо йшлося про віру, короля і власну гідність.

Вже за кілька тижнів до протистояння окупантам зголосилися щонайменше 150 тисяч озброєних бійців, з яких доволі швидко, хоч і похапцем сформували сім «територіальних» об'єднань. Владу на місцях перебирали самочинно створені ради — хунти. Шостого липня Севільська хунта — від імені усієї Іспанії — відкрито оголосила французам війну.

Вигнання Жозефа Бонапарта з Іспанії.
Карикатура XIX століття

І війна ця виявилася не схожою на попередні, в яких все вирішували великі битви між регулярними арміями. В Іспанії відбувалися, звісно, і такі — і в більшості з них гору спочатку брали французи. Але тим гучнішими були їхні поразки — такі, як капітуляція П'єра Дюпона під Байленом (чи Жана Жюно в португальській Сінтрі). Та головне — поруч із маневрами «справжніх» армій розгорнулася куди масштабніша партизанська боротьба, до якої активно долучилося місцеве населення.

Ця боротьба отримала спочатку зневажливе прізвисько «малої війни» або ж «війноньки» — «герильї» (звична війна іменувалася «герра»). Та вже невдовзі ця назва почала наводити на французів невідомий жах. Бо звичайні іспанські селяни чи містяни вважали своїм обов'язком за першої ж можливості обстріляти окупантів або вдарити їх ножем.

Коли ж їх хапали та страчували — з погордою мовчали або «крили» ворогів відбірною лайкою.

П'ять довгих років Наполеон був змушений тримати в Іспанії величезну 300-тисячну армію, проте так і не зміг опанувати усю країну, чи навіть більшу частину її території. Двоє з трьох французьких вояків тільки тим і займалися, що охороняли лінії комунікації, але попри це щодня без сліду зникали посадовці, кур'єри, окремі солдати й цілі загони окупантів.

А ще окупація поглинала фінансові ресурси, які так самотанули без сліду. І без видимого результату. У приватних розмовах Наполеон певний час ще намагався виправдатися — мовляв, «завойовує Іспанію заради Франції» та просто «вимушений» (а як же!) «зробити Іспанію французькою». Та потім почав зізнаватися, що зробив «найбільшу дурість» в житті, хіба що визнати помилку відкрито не може, бо це коштуватиме йому усієї його імперії.

Імперію Наполеон зрештою все одно втратив. Не в останню чергу саме внаслідок «піренейської авантюри». Адже самих лише вояків в Іспанії він «загубив» півмільйона. Ці солдати були б аж ніяк не зайві під Лейпцигом чи Ватерлоо.

У засланні вже колишній імператор, щоправда, знайшов «цапа-відбувайла» — оголосив винним в провалі свого міністра закордонних справ Шарля Талейрана. Можливо, Наполеон і справді у це вірив. От тільки всі принципові рішення щодо війни в Іспанії він ухвалював сам.

3 травня

3 травня 1491 року в столиці африканської держави Конго (не плутати з двома однойменними сучасними утвореннями!)

відбулася урочиста церемонія. Маніконго, тобто місцевий володар, Нзінга-а-Нкуву охрестився й узяв собі нове ім'я, Жуан I. Його дружина Нзінгі-а-Нлаза стала Леонорою, а син Мвемба — Афонсу.

Вибір імен був не випадковим — саме так звали тодішніх короля і королеву Португалії та їхнього сина, спадкоємця престолу. Саме португальці познайомили маніконго з християнством і саме з Лісабоном він прагнув укласти політичний та військовий союз.

Вперше кораблі з великими червоними хрестами на вітрилах — символами Ордену Христа — з'явилися біля берегів Конго в 1483 році. Це була експедиція під командуванням Діогу Кана. Тоді були встановлені торговельні відносини між двома державами, а Нзінга-а-Нкуву спрямував до Європи посольство.

Це був лише початок доби Великих відкриттів та колонізації, тож португальці поводили себе обережно. Зрештою великих сил для нападів та штурмів у незнайомих краях за тисячі миль від дому в них тоді не було. Тож укладання союзів з місцевими володарями здавалися надійнішим засобом поширення впливу й забезпечення шляхів сполучень, аніж застосування сили.

Готовність маніконго домовлятися була для колонізаторів справжнім подарунком долі, і вони, звісно, вхопилися за свій шанс. Проте і Нзінга-а-Нкуву насправді був зацікавлений в союзі. Адже португальці могли суттєво посилити його позиції як всередині країни, так і у відносинах із сусідами. Хоча б тому, що в європейців були такі потрібні йому фахові ремісники та вогнепальна зброя.

Згода охреститися не здавалася надмірною «платою за послугу». Зрештою саме так християнство утверджувалося

Хрещення Нзінга-а-Нкуву
(Жуана I)

і в багатьох інших країнах світу в попередні епохи. Нзінга-а-Нкуву в цьому сенсі мало чим відрізнявся від Хлодвіга чи Володимира Великого. Хіба що жив на кілька століть пізніше та на іншому континенті.

Звісно, у самому Конго не всім подобалася легкість, з якою маніконго змінив віру. І за кілька років, вочевидь під тиском місцевих «консерваторів», Нзінга-а-Нкуву повернувся до традиційних вірувань. Але залишив у країні священників і місіонерів, які

могли вільно спілкуватися із паствою та проповідувати. Тож його сину — Афонсу I — після утвердження на престолі було легше провести «повторне хрещення» і остаточно утвердити в Конго католицизм як державну релігію.

Саме правління Афонсу I вважають часом найбільшого піднесення Конго. Батьківський рецепт «використання» європейців у своїх інтересах він застосував і навіть «творчо розвинув». Новий португальський король Мануел Щасливий надіслав йому п'ять кораблів з майстрами, насамперед будівельниками. Вони звели у столиці — перейменованій в цей час з Мбанза-Конго на Сан-Сальвадор — двоповерховий кам'яний палац, численні церкви та кафедральний собор.

Зміст

Травень	3
Червень	139
Липень	271
Серпень	406